

We are ugly, but we have the music.

LEONARD COHEN

Chelsea Hotel #2

Dode vrijeme kada sve s nas otpadne, gnjev mladih godina i patnja zbog nepravednosti svijeta, a i vjera u to da će on postati boljim ili čak dobrim, samo ako oko toga budemo dovoljno nastojali, i od srca. Dode vrijeme kada to srce iznenada postaje praznim, a čovjek, upućen na samoga sebe, ostaje sam sa sobom. Nije to lijepo doba. 7

8 Ponekad bi se sjećao kako je prije u punome vagonu podzemne željeznice stalno mislio na to da su vlakovi upućeni u koncentracijske logore i logore za istrebljenje bili još natrpaniji od ovoga u kojemu se upravo nalazio, a uz stranice vagona nisu bile pričvršćene nikakve klupe. Na tu ga je usporedbu navela Graziela ispriповijedavši mu da se taj skok iz svakodnevice u prošlost, iz podzemne željeznice u Auschwitz, pojavljuje u američkome filmu *Čovjek iz zalagaonice* (1964., redatelj Sidney Lumet) i da joj to više ne izlazi iz glave. Međutim, nastavila je, taj joj prizor izaziva određeno gnušanje nad samom sobom, iz dva razloga: kao prvo, smatra nepriličnim da se njezina u cijelosti ugodna i u svakome pogledu čovjeka dostojna izvanjska životna situacija na bilo koji način uspoređuje s onom u kojoj se nalaze ljudi napušteni od civilizacije – iako je “neprilično” pogrešno odabran izraz, jer je preslab, pa bi “drsko” možda bilo bolje, rekla je, čak i “bezobrazno” bi odgovaralo ovome kontekstu, no sve je to još preslabo, puno preslabo... Opsceno, to bi bila prava riječ – a činjenica da može sebi priuštiti luksuz traženja pravoga izraza, da za to ima dovoljno vremena i da je dovoljno dokona, da joj za razmišljanje na raspolaganju stoji vrijeme i prostor i mozak, to joj još pojačava odbojnost i to je drugi spomenuti razlog. On je tada pomislio kako je “opsceno” već jako otrcana riječ.

U tome kontekstu mu se “frivolno” učinilo daleko boljim. No nije to rekao, nego je dalje slušao Grazielu, koja je pak nastavila objašnjavati da taj film zapravo nije o nekome poput nje, o unuci počinitelja (iako, što je on dobro znao zato što su o tome opširno razgovarali, u njezinoj obitelji nije bilo pravih počinitelja, pa čak ni članova stranke, nego je bio jedino njezin djed kojega se, ako baš želimo biti strogi, u najboljem slučaju može nazvati poslušnikom; on se kao dvadesetdvogodišnji časnik i zapovjednik satnije pripadne 6. staljingradskoj armiji spasio samo tako što je nadomak grada, nakon osvajanja zračne luke u Rostovu, bio teško ranjen u glavu, što znači da je dobio tzv. “pogodak za povratak”, koji mu je omogućio da ga iz područja borbi prebace u ratnu bolnicu u Mađarsku, a nakon ozdravljenja ga oslobode od daljnje vojne obveze [nakon osvajanja grada Rostowa ondje je pri masovnome strijeljanju ubijena Sabina Spielrein zajedno sa svoje dvije kćeri; Grazielin djed nije, doduše, pripadao navalnoj skupini i nije sudjelovao u strijeljanju, ali sudjelovao je u osvajanju Rostowa i na taj način stvorio pretpostavke za ubojstvo Sabine Spielrein; i o tome su razgovarali nadugo i naširoko, kako s time postupiti, može li se to izdržati]), pa tako film *Čovjek iz zalagaonice* govori o posve drukčijemu liku, odnosno o nekome (Solu Nazermanu, kojega igra Rod Steiger [1966. za tu je ulogu uz Laurencea Oliviera u *Othellu*, Oskara Wenera u *Brodu luđaka*, Richarda Burtona u *Špijunu* koji je došao iz hladnoće i Leeja Marvina u *Cat Ballou* bio nominiran za Oscara za glavnu ulogu, kojega je naposljetku dobio Marvin]), tko s razlogom osjeća teret krivnje zbog toga što je preživio. To je samo nezaboravna slika iz filma, rekla je, a prigodom svake vožnje u punome vagonu podzemne željeznice odmah joj je pred očima.

Tom pričom usadila je tu sliku i njemu. Svojedobno je posudio film *Čovjek iz zalagaonice* u teatrološkoj medijateci i još ga jednom pogledao na zavodskome videorekorderu.

Nakon toga se i on u punim vagonima podzemne željeznice osjećao vrlo nelagodno.

Kada se sada toga prisjetio, uvidio je da mu je nelagoda doduše nestala, ali se toga ne stidi. Prije se itekako stidio toga što se ne srami.

Ali sada više ne.

Sada je mogao putovati i punim vagonima podzemne željeznice, misliti na prijevoz ljudi u logore i unatoč svemu ne osjećati se nelagodno, kao što se već i nije osjećao. Mogao je vidjeti jasen i ne pomisliti odmah na Jasenovac, a pritom sebe ne bi smatrao čak ni bezosjećajnim.

10 Prije se jako bojao takvoga nedostatka osjećaja i stalno ga se čuvao. Svoju je osjetljivost istodobno promatrao i preispitivao, utvrdivši da mu ni jedna mogućnost sjećanja nije ostala neotkrivenom.

*U svakoj pjesmi Auschwitz živi,
U drvetu i busenu trave
U svakoj pjesmi Auschwitz živi
I Nijemcu ne izlazi van iz glave.*

11

Tralala, tralala, tralala, lala, la.

12 Već je naime na svoju nesreću bio naviknut. (Zahvaljujući kasnome rođenju, haha.)

Na svoju je nesreću, naime, bio naviknut.

Tralala, tralala, tralala lala la.

Nije mogao reći kada je ta naviknutost nastupila; vrlo vjerojatno nakon navršene tridesete. Bilo je to davno. Možda se dogodilo tek onda kada je sjećanje proglašeno državnim zadaćom. Primijetio je da se više nije nadao da će nevolja jednom završiti, a također već odavno nije poduzimao ni napore da je privede kraju. Nevolja je bila tu onako kao što je bio i on sam, pripadala mu je. Ništa drugo nije mogao ni zamisliti, bez nesreće nije mogao zamisliti sebe, u njoj je živio posve samorazumljivo. Neki žive na selu, neki u gradu, jedni imaju tamnu kosu, a drugi svijetlu. Jedni žive sretno, a drugi nesretno, tako je to jednostavnim postalo. On je, eto, pripadao onima koji žive nesretno.

Prije se tome još mogao smijati. Jer bilo je smiješno, to što mu ništa nije uspijevalo, to što bi se uvijek ponio tako nespretno, što je o najmanjim stvarima morao razmišljati daniima, što se nijedna žena nije zanimala za njega, što nije uspijevaio umaći od svojih najrazličitijih mušica, što bi redovito gotovo dospijevao pod kakvo vozilo i tako dalje. U svakodnevicu je bio komičan lik, ali to uopće nije bilo smiješno. Za to je bilo prenaporno. Veseli dio njegove nesreće

nije otpao s njega, ali onaj apsurdni jest. Prije je, naime, njegova nesreća na određen način bila konkretna. Tako dugo dok je mislio da joj je uzrok samo Auschwitz, imala je sadržaj. U to doba razlog za njegovu nesreću nije bio samo taj što Auschwitz postoji, što se dogodilo, nego je stalno usporedno mislio što on može učiniti, a zatočenici Auschwitzta nisu ili mu se činilo da bi to njima značilo nešto posve drugo nego njemu. Svaki put bi pomislio kako primjerice nisu mogli ići u postelju kada zažele, a ionako postelju nisu ni imali nego samo ležaj od dasaka. Ležeći u postelji, na to bi prvo pomislio, a i na to da ležaj nisu imali samo za sebe, dok on ni tada, a ni sada, nije mogao reći kada posljednji put u postelji nije ležao sam. Mislio je kako nisu mogli ići na zahod kada bi to morali, nego samo u propisano vrijeme, također vrlo kratko, tako da bi se nužda podvostručivala. To bi mu uvijek padalo na pamet kada bi se zaputio na zahod ili kada bi stao pod tuš. Tada bi se sjetio da bi ih po dolasku odveli u “saunu” gdje pod tušem nisu mogli regulirati temperaturu, nego su morali podnijeti naizmjenice iznimno vrelu vodu i iznimno hladnu.

Sve to.

Dugo je to bila njegova konkretna muka, usporedba s Auschwitzom, samo pojačana time što je bila tako apsurdna. No onda je s njega nekako otpala. Ipak je svakodnevno radio u vinogradu sjećanja — možda je to bilo zato — ipak je uvijek činio sve što je u njegovoj moći da preživjelima ublaži najveću brigu: da bi se njihova patnja mogla ponoviti i da bi drugi morali patiti kao i oni.

No u međuvremenu nije više vidio razlog takvoj brizi. Barem ne u Njemačkoj.

Doduše, povremeno bi ga spopala nezadrživa mržnja prema NJEMAČKOJ, ali to bi brzo prolazilo. Ta je mržnja, eto, pripadala karakteru nacije, a Hans Frambach nije bio manje Nijemac od ostalih, makar ne bi mogao opisati u čemu se ta njemačkost sastoji (usp. Walter Abish: *How German Is It* ©

13

Walter Abish 1979., 1980., 1982.). Pri takvim napadima mržnje kao da bi iznenada ponovno postao mladim, to je na njima zapravo bilo grozno, taj zagušljivi osjećaj da je ponovno mlad i ispunjen pravednom mržnjom. Jer sigurno je da nije htio još jednom biti mlad, bilo mu je drago što je odvalio već barem polovicu života.

Uglavnom mu se za Njemačku fućkalo, dakle onu Njemačku u kojoj je svakodnevno živio.

Naučio ju je razlikovati od one u kojoj je svakodnevno radio.

U njegovoj mu je Njemačkoj zapravo bilo posve dobro. Ondje su funkcionirale sve javne službe, nitko nije bio gladan, roba je stizala bez zastoja, a korupcija se odvijala samo na visokim razinama, a ne u njegovoj sitnoj svakodnevnici gdje nije trebalo podmićivati ni policajce ni liječnike.

Pa što bi čovjek još poželio.

Dugo je trajalo dok sebi nije uspio priznati da voli zemlju u kojoj živi. Prije mu se to činilo poput izdaje.

Na pitanje zašto radi baš u Zavodu za prevladavanje prošlosti, a ne u nekom simpatičnijem arhivu, i tada i onda bi odgovorio da to čini za preživjele, za te starice i starce s očima poput bušotina, tako dubokima da im se ne vidi dno, a čovjek se onamo ne bi usudio ni pogledati. Pritom bi mu izgledale tako pune volje za životom da se sam sebi činio mrtvim.

Iako, dobro je znao da postoje i preživjeli koji volju za životom nisu uspjeli iznijeti iz logora.

O njima bi drugi povremeno pripovijedali u perfektu, jer većina je već bila zaista mrtva, a oni koji to nisu bili s njegovim Zavodom i sličnim ustanovama za očuvanje sjećanja nisu htjeli imati nikakve veze. No i tih drugih je bivalo sve manje.

Nikada ga, međutim, nitko nije pitao zašto se bavi baš tim poslom, a ne nekim drugim.

Prije bi ljudi problijedili i zanijemili kada bi im odgovorio na pitanje gdje radi, ali danas su kimali kao da je takvo zanimanje najsamorazumljivija stvar na svijetu.

Očuvanje sjećanja, jasno.

I onda i sada promijenili bi temu.

I on sam bi je promijenio.

Barem mu se činilo da je mijenja.

Jednostavno bi svakoga dana išao u arhiv. Ondje je obavljao posao i ispunjavao svoju dužnost.

Bio je svjestan da bi čuvari u koncentracijskim logorima dali upravo takav odgovor da ih se pitalo zašto rade upravo taj posao, a ne neki drugi. U svakome slučaju, naučili su ih da njemačkost znači raditi nešto zbog samoga predmeta rada (*Ovdje nam je došlo do svijesti i dobilo određeni izraz što je to nj e m a č k o, naime: stvar kojom se bavimo zbog nje same i radosti što je zbog nje osjećamo; s druge strane se korisnost, odnosno načelo prema kojemu se nekom stvari bavimo zbog osobnih ciljeva izvan stvari same, pokazala nenjemačkom.* Richard Wagner: *Deutsche Kunst und Deutsche Politik*. — Leipzig: Verlagsbuchhandlung J. J. Weber, 1868., str. 82). Njega su, međutim, naučili i to da sve kritički preispituje, a na prvome mjestu njemačkost. (No nisu ga naučili da se u tome navodu spominje i radost.) Zbog toga ga je nelagoda zbog gubitka nelagode dirnula i kada ju je kritički preispitao, sebe je prepoznao kao vrstu Nijemca koja proizvodi svu tu mržnju prema samome sebi. Postao je članom čuvarskih odreda, a to ga više nije ni smetalo. *Nestaju, padaju / Ljudi uz patnju* (Friedrich Hölderlin: *Hiperion ili Pustinjak u Grčkoj*, II. svezak, 2. knjiga [Hiperion Bellarminu, *Hiperionova pjesma o sudbini*]). Otkad je više nije mogao povezati ni s čim konkretnim, njegova je nesreća jednostavno bila tu, a on joj se predao.

Nesreća je bila samorazumljiva poput potrebe za disanjem, a bila je veća, beskrajno veća od njega, no svejedno je bila o njemu neovisna, jer kada ga ne bi bilo, zamišljao

je u razmjerno radosnim trenutcima, tada nesreća ne bi imala domaćina kojim bi se mogla hraniti. Zapravo je znao da nesreću nije briga za njega, nego je neovisno o njemu velika toliko koliko jest. Jer kada ne bi bilo nesreće, ne bi bilo ni njega, koji je živio samo u nesreći i od nesreće. Bez nesreće se uopće ne bi mogao definirati. Nije bila čak ni njegova, u stvarnosti mu nije pripadala. Nije to bila njegova nesreća, nego

Nesreća.

Kada bi je skinuo sa sebe, od njega ne bi ostalo ništa. Baš ništa. (Znao je to. Ali nije si mogao pomoći.)

16

Kada bi se danas toga prisjećao, tada bi se pitao kako je danas Grazieli, da li danas u punim vagonima podzemne željeznice i dalje misli na transporte ljudi u stočnim vagonima koji voze u barake, izvorno zamišljene kao vojne konjušnice. Svaki put kada bi se toga sjetio odlučio bi je o tome pitati, ali bi to stalno iznova zaboravljao. Gotovo da više nisu razgovarali o Auschwitzu, a ako i jesu, tada to više nije bilo kao prije, dakle više ne s knedlom u grlu i osjećajem da stoje na rubu ponora, nego posve neutralno. Ionako su se vidali mnogo rjeđe nego prije.

17